

TAŞKÖPRÜLÜ-ZÂDE'YE GÖRE ÖĞRETMENLİK VE ÖĞRENCİLİK AHLAKI*

Doç. Dr. Mehmet KORKMAZ

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

mkorlmazcan@gmail.com

Öz

Teknolojinin baş döndürücü bir şekilde ilerlediği günümüzde ise neredeyse hemen her alanda, yarının bugünden eskitildiği ve tüketildiği, her gün yeni sorunlarla boğuşulduğu hızlı bir değişim süreci yaşamaktadır. Bu sorun alanlarından birisi de hiç kuşkusuz eğitim alanı ve özellikle de öğretmen öğrenci ilişkilerinde gelinen noktadır. Bugün her ne kadar eğitimle ilgili reform ve iyileştirme çalışmaları yapılmaya çalışılsa da nitelik sorunları devam etmektedir. Kimilerine göre bugün, genelde eğitim süreci, özelde ise öğretmen öğrenci ilişkileri, geçmişte olduğu gibi, değerlerin aktarıldığı ve içselleştirildiği varoluşsal bir ilişki biçimi olmaktan çıkmış, zoraki ve menfaate (not, diploma, maaş vb.) dayalı bir ilişki biçimine dönüşmeye başlamıştır. Bu noktada öğrenci ve öğretmenlerin eğitim sürecindeki gerçek gayeleri, rolleri, ilişki biçimleri yeniden sorgulanmak durumundadır.

Tartışılan bütün bu konularda bize kılavuzluk sağlayabilecek temel referans noktalarından birisi de elbette ki geleneğimizde bulunmaktadır. Osmanlı ilim geleneği bu konuda zengin örneklerle sahiptir. Bunlardan birisi de büyük alim Taşköprülü-zade'dir. Eğitim uygulamalarımızda değer ve maneviyat eksikliğinden şikayet edildiği, öğretmen ve öğrenci rollerinin, niteliklerinin yeniden tartışıldığı şu günlerde, ilim geleneğimizdeki bu şahsiyetleri ve eserlerini bu rolleri, ilişki biçimlerini yeniden hatırlamak, günümüz öğretmen-öğrenci ilişkilerini gözden geçirmemize ve eğitim anlayışlarımızı değiştirmemize katkı sağlayabilir. Bu çerçevede bu makalede Taşköprülü-zâde'nin ilim ve eğitim sürecinde öğretmeni ve öğrenciyi nereye konumlandığı, bu konumlandırmada onlara hangi rolleri, görevleri biçtiği, öğretmen ve öğrencinin uyması gereken ilkeler olarak neleri öne çıkardığı ortaya konmaya ve günümüzle mukayeseler yapılmaya çalışılmıştır.

Taşköprülü-zâde, öğretmen ve öğrencinin vazifelerini ayrı ayrı on maddede toplamıştır. O, öğretmeni, bilgisiyle amil, çevresine faydalı, Allah rızası için her daim talebeleri ile meşgul olan, onları evladı gibi görüp, ona belirleyeceği program ile ilmini ve ahlakını geliştirmeye kılavuzluk eden, toplumun sorunlarına duyarlı, üstün ahlak sahibi, dengeli, ahlaklı bir dindar, yerine göre kadılık, müftülük, vaizlik yapabilecek örnek bir kimse olarak görmektedir. Bu süreçte Öğrenci ise, kendine en çok fayda sağlayacak takva ve vera sahibi hocayı seçmesi beklenen, hocasını ana-babasından daha evla bilen, kalbinde ilim aşkı bulunan, maddi çıkar beklemeyen, her daim hocasının rızasını gözetken bir kişi olmalıdır. Literatür analizine dayanan çalışmada, Taşköprülü-zâde'nin kendi eserlerinden, o'nun hakkında yazılan eserlerden ve eğitim bilimi ile ilgili kaynaklardan yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Taşköprülü-zâde, Ahlak eğitimi, Öğretmenlik-öğrencilik ahlakı

Bu makale yazarın 4-5 Mayıs 2017 tarihinde Sakarya'da düzenlenen Uluslararası Osmanlı Medreseleri Sempozyumu (Eğitim-Yönetim-Finas) adlı sempozyumda sunduğu, "Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Sisteminde Öğretmen-Öğrenci İlişkilerinin Ahlaki Boyutu: Taşköprülü-zâde Örneği" adlı bildirinin geliştirilmiş şeklidir.

ACCORDING TO TAŞKÖPRÜLÜ-ZÂDE, TEACHING AND STUDENTSHIPS ETHICS

Abstract

Nowadays the technology is progressing faster than ever and in almost all areas we are living a process of change enables that tomorrow is made old from today and we have to struggle with new problems every day. Of course one of the problematic areas is the education, especially the relationship between teacher and students. Even though education investments are increased and some concepts like "active learning", "constructivism", and "education supported technology" are come to forefront, the problem of quality of education goes on. Because today the process of education generally, the relationship between teacher and students exclusively are no longer an existential form of relationship which the values are transferred and internalized. So it is rather a form of relationship oriented towards benefits. At this point we have to investigate again the true aims of teachers and students, roles of them and the forms of relationship in the process of education.

We of course can find the most basic reference points that can guide us in our tradition, especially in the Ottoman. The Ottoman period has rich samples. One of them is Taşköprülü-zade. In these days, some people are complaining about lack of value and spirituality in the education practices. For that reason if we remember again these rolls and forms of relationship in our tradition, we can contribute to review the present relationships between teachers and students and to change our understandings of education. In the context of education ethics, within the framework of Taşköprülü-zâde, we will try to investigate how he approaches to the education, how he gives position to the teacher and student, how he systematizes the relationship between the teacher and student. We'll also try to understand in this article which principles he gives importance and to compare these principles with present education ethics.

In this article based on literature analyze, we will benefit from the books of Taşköprülü-zâde and the works written about him, and the main sources related to the pedagogy.

Keywords: Taşköprülü-zâde, moral education, relationships between teacher and student

1. Giriş

Genel bir tanıma göre "Tarih ilmi, geçmişte olup bitenleri kaydetmeye, bunların neler olduğunu keşfetmeye, olaylar arasındaki ilişkileri öğrenmeye ve bugünü anlamlandırmaya çalışan bir disiplindir".¹ Kimileri ise tarihi, "*tarihi olay/olgu*" diye seçilen şeylerin toplamıdır" diye tarif ederler. Şüphesiz tarih sadece "tarihi olay/olgu" diye seçilen ve sadece kayıtlara geçen şeylerden/bilgilerden ibaret değildir. Bu anlamda geçmişte yaşanmış ama kayıtlara geçmemiş pek çok olay, olgu söz konusudur. Eğitim tarihimiz açısından da durum aynıdır. Dolayısıyla geçmişte yaşanan pek çok eğitim olgusuna (eğitim kurumu, programı, müfredatı, öğrenci, öğretmen vb.) ilişkin bilgiler ne yazık ki günümüze ulaşamamıştır. Bu durum onların gerçekte yaşanmadığı ve tarihi bir olay, olgu olmadıkları anlamına gelmez. Çelebi'nin de dediği gibi maalesef İslam eğitim tarihi araştırmalarında eğitim kurumları, programlar, ders kitapları, öğretmenler, öğrenciler vb. konularda araştırmacıları tatmin edici, sistemli ve detaylı bilgilere ulaşmak oldukça zordur.² Zira İslam alimlerince hacimli pek çok eser kaleme alınmasına rağmen, bunlarda doğrudan eğitimle ilgili konular (öğrenme ve öğretmenin mahiyeti, öğretmen, öğrenci, program, öğretim yöntemleri vb.) pek işlenmemiş, bu alanla dolaylı ilgili kurulabilecek, ilmin önemi, alim ve talebede

¹ M. Şevki Aydın; "Eğitim Tarihi Araştırmaları Üzerine Notlar" *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 1998, ss.83-98.

² A. Çelebi, *İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi*, Çev. Ali Yardım, Damla yay. 2013, s. 9-10.

bulunması gereken vasıflar, onlara düşen görevler vb. konular ele alınmıştır. Aynı durum aşağıda tanıtılan ve Taşköprülü-zade ismiyle şöhret bulan Osmanlı alimimiz ve eserleri için de geçerlidir.

İlim geleneğimizde bize kayıtları ulaşan zirve şahsiyetlerden birisi de Taşköprülü-zade veya diğer adıyla Taşköprüzade'dir. Taşköprülü-zade'yi meşhur kılan özelliklerinden birisi, onun ilk defa Osmanlı'da ilim dallarına ve alimlere ilişkin hacimli ansiklopedik eserleri kaleme almış olmasıdır. Yapmış olduğu yeni ilimler sınıflaması ile de bir yandan bu konudaki ilmi geleneği devam ettirirken, diğer yandan getirmiş olduğu yeni anlayışla kendisinden sonra gelenler için örneklik teşkil etmiştir. Diğer taraftan, O'nun gerek öğrencilik gerekse hocalık dönemlerini içeren hayat hikayesi, bizlere klasik Osmanlı eğitim sistemi içinde bir medrese talebesinin ve müderrisinin eğitim sürecinin nasıl şekillendiği hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

Osmanlı medrese sistemi gönüllülük esasına dayalı, hoca-talebe-eser merkezli olduğundan ve günümüzdeki gibi sınıf atlama, ders geçme sistemi yerine icazet alma³, eser geçme üzerine kurulu olduğundan Taşköprülü-zâde'nin tahsil ve tedris hayatı ayrıca analiz edilmeye değerdir. Bu çerçevede onun hangi eseri hangi hocasından ne kadar sürede ve hatta hangi usulle okuduğuna dair en geniş bilgileri kısaltılmış adıyla, "Eş Şakâik/Şakayıku'n Numaniyye" adlı eserinde bulmak mümkündür.⁴

Taşköprülü-zade gerek siyasi, gerek ilmi açıdan Osmanlı'nın en parlak dönemlerinde yaşamıştır denebilir. Zira O II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman devirlerini görmüştür. Dolayısıyla bu dönemin zengin ilmi muhitinden beslenmiştir.⁵ Bunu kısa adı "Şakaik" olarak bilinen kitabındaki 225 kadar alimin hayat hikayesini bizlere sunmasından ve kendisinin Arapça yazdığı ve oğlu tarafından Türkçeye çevrilen "Mevzuat'ul ulum" adlı eserinde pek çok ilim dalından ve bunlarla ilgili kaynaklardan bahsetmesinden de anlamak mümkündür.⁶

2. Taşköprülü-zâde (Ebu'l-Hayr İsmâmeddin Ahmed Efendi) (D.T. 901 / 1495 – V.T. 968/1561) Hakkında Kısa Bir Bilgi

H. 901 (m. 1495) senesinde Bursa'da doğan ve Taşköprülü-zâde veya Taşköprüzade diye meşhûr olan bu alim zatın asıl ismi Ahmed bin Mustafa'dır. Lakabı "İsamuddîn" künyesi

³ Medreselerdeki icazet sistemi için bk. Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1983, s. 101 vd.

⁴ Buraya alınan hâl tercümesi için bkz. *Şakâ'ıku'n-Nu'mâniye ve Zeyilleri Hadaiku's-Şakâ'ık* (Mecdî Mehmet Efendi trc.), Neşre hazırlayan: Abdükadir Özcan s. 524-527, Ayrıca, Nev'i-zâde Atâyî, *Hadâ'ıku'l-Hakâ'ık fi Tekmileti's-Şakâ'ık* (Zeyl-i Şakâ'ık; Şakâ'ıku'n-Nu'mâniye ve Zeyilleri 2; nşr. Abdükadir, Özcan), İstanbul 1989, s. 8-11; Taşköprülü-zadenin, hayatına dair kesitler başka sayfalarda da geçer. Bunun için söz konusu kitapların fihrist bölümlerine bakılabilir. Taşköprülü-zâde'nin hâl tercemesi *Mevzû'âtü'l-Ulûm*'un sonunda da verilmiştir; ayrıca bkz. M. Münir Aktepe, "Taşköprülü-zâde" (Ebu'l-Hayr İsmâmeddin Ahmed Efendi), MEB, İslam Ansiklopedisi, 12 / I (1979), s. 42-44.

⁵ Taşköprülüzade, *Eş-Şakâ'ıku'n-Nu'mâniye Fi Ulema-i Devleti'i Osmaniye*, Neşr. A. Subhi Furat, İstanbul Ün. Edebiyat Fak. Yay. 1985, s. XI

⁶ Taşköprülü-zade Ahmet Efendi, *Mevzuat'ul Ulum, Miftâhu's-sa'âde ve misbâhu's-siyâde*, Mütercim: Kemaleddin Mehmed Efendi, Yayına hazırlayan, Ahmet Cevdet, Dersaadet, İkdâm Matbaası, 1313.

“Ebü'l-Hayr”dır. Taşköprülü-zade pek çok ilim talebesinden farklı olarak engin ve bir anlamda hazır bir ilmi çevrede dünyaya gözlerini açmıştır. Zira, Taşköprülü-zade'nin ailesi de ilmiye sınıfındandır. Dedesi Molla Hayreddin Halil (ö. 879/1 474)[5], Taşköprü'de Muzafferiyeye medresesinde müderrislik yapmış olmasından dolayı bu aile “Taşköprülüler” olarak meşhur olmuştur. Taşköprülü-zade dedesi Molla Hayreddin Halil'in, belagat, usûl, fıkıh, tefsir, hadis vb. ilimlerde yetkin, takva ve verâ sahibi bir alim olduğunu bizlere bildirmektedir.⁷ Aynı şekilde, o babasının da büyük bir alim olduğunu söylemektedir. Buna göre, Taşköprülü-zade'nin babası Muslihuddîn Mustafa Efendi, 1453 yılında doğmuştur. Medrese tahsilinden sonra, Bursa, Ankara, Edirne, Üsküp ve İstanbul medreselerinde, meşhur Sahn-ı Semân da dahil olmak üzere, müderrislik yapmıştır. Bir süreliğine Yavuz Sultan Selim'e hoca tayin edilmiştir. Molla Muslihuddin Mustafa Efendi de tefsir, hadis, fıkıh usûlü ve edebiyat gibi ilimlerde derin bir vukufiyeti olan bir alimdir. Aynı zamanda şair bir zattır.⁸ Taşköprülü-zade'nin amcası Kıvâmuddin Kâsım Efendi (867-919/1463-1513) de alim bir zattır. Medrese tahsilinden sonra, Bursa, İnegöl medreselerinde müderrislik yapmış, çeşitli risaleler yazmış, hattat bir zattır.⁹

Yukarıda yer verdiğimiz bütün bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Taşköprülü-zade İsameddin Ahmed Efendi, zengin bir ilmi bir muhitte doğmuş ve bu ilmi muhit onun gelişiminde ve meşhur bir alim olarak bizlere önemli eserler bırakmasında önemli rol oynamıştır. Onun gelişiminde büyük etkisi olan yakın çevresi hakkındaki bu bilgiler ortaya koyduktan sonra, kendi hayat hikayesi ve ilim yolculuğu hakkındaki diğer bazı temel noktalar da şu şekilde özetlenebilir.

İslam ilim geleneğinde, ilmi derinliği olan hemen her ailede mûtrad olduğu üzere, Taşköprülü-zade'nin de ilk öğretmeni babası olmuştur. O önce babasından Kur'an okumayı ve ilk dini bilgileri öğrenmiştir. Amcası Kıvâmüddin Kâsım'dan ve Mevlânâ Yetîm adlı başka bir müderristen temel Arapça bilgilerini almıştır. Kardeşiyle birlikte, sarf ve nahivle ilgili, Maksud, İzzi, Merah, Avamil, Kafiye, Vafiye, Elfiye gibi kitapları bu hocadan okumuşlardır. Sonraki yıllarda başta babası olmak üzere, dayısı ve Molla Muhyiddin Fenârî, Molla Muhyiddin Seydî Kocavî, Mirim Çelebi, Şeyh Muhammed Tunûsî gibi devrin bazı önemli müderrislerden bu dönemin ilim ve eğitim anlayışları çerçevesinde bir medrese talebesi ve müderris adayı için gerekli görülen; mantıktan, felsefeye, astronomiden kelama, fıkıhtan, hadise kadar pek çok ilim dalının temel kitaplarını tedris ve ikmal etmiştir. Şerh-i

⁷ Taşköprüzade, *Şakaik'un Numaniyye*, s.122-123.

⁸ Taşköprüzade, *Şakaik'un Numaniyye*, s. 390.

⁹ Taşköprüzade, *Şakaik'un Numaniyye*, s.392.

akaid, Metali'ül envar, Hârûniyye, İsagoci, Şerh-i Şemsiyye, Haşiye-i Tecrid, Şerh-i Miftah, Şerh-i Mevakıf, Fethiyye bunlardan bazılarıdır.¹⁰

İlim tahsili yolunda belli bir aşamaya gelen ve çeşitli icazetler alan Taşköprülü-zade Ahmed İsamüddin Efendi, Yavuz Sultan Selim Hân zamanında, Anadolu kazaskeri olan Serdefter Efâdıl Seyyidî Efendi'nin yanında mülâzim (stajyer müderris) olarak vazîfe yapmıştır. Bu bilgi bize geçmişte müderris adaylarının yetkin bir müderrisin yanında bir süre stajyerlik yaptıktan, müderrisliğe dair yeterli bilgi ve beceri donanımına sahip olduktan sonra göreve başladıklarını göstermesi bakımından önemlidir.

Taşköprülü-zade ilk müderrislik vazifesini Dimetoka'daki 25 akçeli Oruç Bey medresesinde yapmıştır. Şimdi Yunanistan sınırları içinde olan Dimetoka'da iki yıl görev yaptıktan sonra, 1526 yılında İstanbul'daki 30 akçeli Hacı Hasan medresesi'ne terfi eden Taşköprülü-zade 1530 yılında 40 akçeli Üsküpte'ki İshak Paşa medresesine terfi etmiştir.

Osmanlı medrese geleneğinde genç müderrisler önce uzak çevredeki 20'li, 30'lu medreselere atanıyor daha sonra ilimdeki gayretleri burada gösterdikleri gelişime bakılarak, belli süre ve sınavlardan sonra imkanlar ölçüsünde, merkezdeki 50'li, 60'lı medreselere doğru terfi ediyorlardı.¹¹ Bu anlamda merkezde olmak ilmin kaynağına ve onunla ilgili fırsatlara da yakın olmak anlamına geliyordu.¹²

Taşköprülü-zade de 1536 yılında İstanbul Kalenderhâne medresesine, oradan 1537 yılında Atfık Mustafa Paşa Medresesi'ne terfi ettirildi. 1538-39 yılında ise Edirne Üç şerefeli Medresesine tayin edildi. 1540'ta ise Sahn-ı semân medreselerine nakledildi. Bir süre Edirne Bâyezîdiyye Medresesi müderrisliği de yapan Taşköprülü-zade iki yıl Bursa kadılığı yaptı. Bu anlamda medresedeki ilmi birikimi halkın ihtiyaç ve sorunlarına uygulama, bir anlamda teori ile uygulamayı sentezleme ve sürekli geliştirme imkanı buldu. Osmanlı'da yaygın uygulama olarak, adaletin daha iyi tesis olunacağı düşüncesiyle, kadılar bir yerde en fazla bir-iki yıl görev yapıyorlardı.¹³ Detay gibi gözüken bu bilgi de oldukça manidardır.

Aslında bu uygulamanın benzeri, Osmanlı ilim geleneğinde zaten mevcuttu. Zira müderrisler ve medrese talebeleri özellikle medreselerin tatil edildiği ramazan ayında, (bazı kaynaklar bunun "şuhûr-i selâse" adı verilen ve Receb, Şaban, Ramazan aylarını kapsadığını da söyler.) ülke geneline dağılarak, halka vaaz ve nasihat ediyor, halkın çeşitli sorunlarını

¹⁰ Ecer, Vehbi, "Taşköprülüzade Ahmed Üsameddin Efendi'nin Zamanı ve Hayatı", *Taşköprülü Zâde Ahmed Efendi (1495-1561)*, Sempozyum kitabı, edit.: Ahmet Hulûsi Köker, Kayseri 1992, s.6.

¹¹ Osmanlıda ilim konusunda bk. Fahri Unan, "Osmanlı Medrese Uleması İlim Anlayışı ve İlimi Verim" *Koonduk İlimler Jurnalı/Sosyal Bilimler Dergisi*, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, c.5, ss.14-33. Not: Buradaki 20'li, 30'lu, 40'lı, 50'li, 60'lı ifadeleri müderrislerin yevmiye olarak aldıkları ücreti (akçe)yi ifade etmektedir. Elbette yevmiyesi daha yüksek olan medrese hoca olmak da talebe olmak da daha itibarlı bir şeydi.

¹² İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı İlimiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul, 2014, s. 55.

¹³ *Kevakib-i Seba Risalesi*, çev. Ömer Nasuhi Karaaslan, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 2015, s. 82-83.

dinliyor, böylece medresede öğrendikleri teorik bilgilerin pratikteki karşılığını da test etmiş ve medresede işlenecek dersler için yeni sorun ve örnekleri de toplamış oluyorlardı. Bu uygulamaya “cerre çıkmak” da deniliyordu.¹⁴

Taşköprülü-zade Bursa’daki kadılık görevinden sonra, 1547’de tekrar Sahn-ı semân Medresesi müderrisliğine tayin edildi. Bu süre içinde kelimadan, fıkha, tefsirden hadis’e pek çok ilim dalında müderrislik yaptı. Bu çerçevede kelâm’dan Hâşiye-i Tecrîd ve Şerh-i Mevâkîf, belagattan; Mutavvel ve Miftâh şerhini, Ferâizden Seyyid Şerîf Cürçânî’nin ferâiz şerhini, usûl-i fıkıhtan; Tenkîh, Tavzih ve Telvîh adlı eserleri, fıkıh ilmine dair, Hidâye’yi, hadîs’ten; Mesâbih, Meşârik ve Sahîh-i Buhârî’yi, tefsirden; Kâdı Beydâvî gibi kaynakları okuttu.¹⁵

1551 yılında İstanbul kadılığına atandı. Bu görevi yürütürken, gözlerindeki rahatsızlığı arttı ve göremez oldu. Dolayısıyla kadılık görevinden ayrılmak zorunda kaldı. Gözleri âmâ olduğunda dahi, ilim öğretmekten, risalelerini yazmaktan/yazdırmaktan geri durmayan Taşköprülü-zade, “Şakayık” adlı eserini bu dönemde dikte ettirdi (Kendi söyleyip talebeleri yazdı). Yine ilimle meşgul olurken, 16 Nisan 1561’de vefât etti. Cenâzesi İstanbul’da Âşık Paşa mahallesindeki Seyyid Velâyet Türbesi civarına defnedildi¹⁶

Taşköprülü-zade evlatlarını da alim kişiler olarak yetiştirdi. Bunlardan bazıları kazasker, bazıları müderris olarak görev yaptılar. Hakkında yazılan kimi eserlerde yukarıdaki ilmi özelliklerinin yanı sıra, Taşköprülü-zadenin ilm’i münazara ve hüsn-ü hat konusunda (Sülüs, nesih ve talik) gayet yetenekli olduğu, hatta bu alandaki çalışmalarından kazandığı parayı talebeleri için harcadığı belirtilmektedir.¹⁷ Bir başka eserde de her sene bir Beyzavi Tefsiri yazıp, bunun geliri ile ramazan geceleri talebelere yemek vermeyi adet edindiği bilgisi mevcuttur.¹⁸ Taşköprülü-zade’nin Halvetiye tarikatına müntesip olduğuyla ilgili bilgiler de bulunmaktadır.¹⁹ Buradan da anlaşılacağı üzere Taşköprülü-zade gerek medrese ve gerek tekke eğitiminden geçmiş pek çok ilim dalında derinleşmiş çeşitli hünnerleri de olan bir zattır.

Hayatını ilim öğrenmek, öğretmek ve eser yazmakla geçiren Taşköprüzâde Ahmed Efendi, “**Şakâyık-ı Nu’mâniyye fi Ulemâi’d Devleti’l Osmaniyye**”, ve “**Miftahü’s-**

¹⁴ Bk. Mefail Hızlı, “Osmanlı Klasik Döneminde Medrese”, *Türkler Ansiklopedisi (Osmanlı)*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2012, C. 9. ss. 426-435.

¹⁵ Bu konuda geniş bilgiler için bakınız. Fahri, Unan, Taşköprülü-zâde ve Mevzû’âtü’l-Ulûm’u, <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~unan/akademik35.html>, (12.07.2016 tarihinde alındı.) Atay. Age. s. 100.

¹⁶ Y. Şevki, Yavuz, “Taşköprizâde Ahmed Efendi” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C.40, s.151-152.

¹⁷ Y. Şevki, Yavuz, “Taşköprizâde Ahmed Efendi” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C.40, s.151-152.

¹⁸ Taşköprülüzade, *Eş- Şakâ’ıku’n-Nu’mâniyye Fi Ulema-i Devleti’i Osmaniyye*, Neşre hazırlayan A. Subhi Furat, İstanbul Ün. Edebiyat Fak. Yay. 1985., A.Subhi Furat, s. XI, Bu konudaki detaylı bilgi için bk. (Fahri Unan, <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~unan/akademik35.html>) (12.07.2016 tarihinde alındı)

¹⁹ Y. Şevki, Yavuz, “Taşköprizâde Ahmed Efendi” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C.40, s.151-152.

Sa'ade ve Misbahe's Siyâde fi Mevzu'at'ul Ulum"²⁰ gibi Osmanlı ilim geleneğinde köşe taşı olan ve kendinden sonra pek çok alimi etkileyen hacimli müstakil eserlerin yanında, dönemin ilmi telif geleneğine uygun olarak, ihtiyaç ve eksiklik olarak gördüğü konularda/alanlarda, medreselerde okutulmakta olan ilmi eserlere dair, "şerh", "hâşiye", "ta'lik" ve "risâle" tarzında çalışmalar da kaleme almıştır.²¹

Bu durum onun devrin ve içinde yaşadığı toplumun ilmi sorunlarına, ihtiyaçlarına duyarlı, teori ve pratiği birleştirmiş ne denli büyük bir alim olduğunu ortaya koymaktadır. Burada da görüldüğü üzere Taşköprülü-zade, pratik hayatın içinde müderrislik ve kadılık gibi roller üstlenmenin yanı sıra, yukarıda sözü edilen hacimli temel eserlerine ilave olarak, başta Kur'an ilimleri, Tefsir, hadis, akaid- kelam, Fıkıh, Usul'u fıkıh, olmak üzere, tabakat, ahlak, tıp, felsefe, mantık, dil ve edebiyat, münazara vb. pek çok ilme dair risaleler yazan, dönemin "alim" hatta "allâme" prototipinin seçkin bir örneğidir.

3. Taşköprülü-zade'nin İlim ve Eğitim Anlayışı

Taşköprülü-zade'nin eserlerinde ilmin mahiyeti, ilim felsefesi, eğitim felsefesi; öğrenme, öğretmenin neliği, gibi konulara fazla girmez. Dolayısıyla o meselenin teorik boyutlarından ziyade pratik boyutlarıyla ilgilenir ki, bu da genelde Osmanlı ilim geleneğinin ruhuna uygundur. Bu çerçevede o, daha ziyade ilmin değeri ve ilim öğrenmenin fazileti, alim ve talebenin vazife ve vasıfları gibi pratik konular üzerinde durur. Örneğin o, "Mevzuatu'l ulum" adlı eserinde "İlm-u Âdabu'd ders" başlığı altında ders adabının bir ilim olduğunu belirtir. Sadece bu isimlendirme bile, konuya eğitim bilimlerinin gelişimi açısından bakıldığında son derece önemlidir. Bununla birlikte, O, burada bu ilmin detaylarına girmez. Sadece şunları söylemekle yetinir. "*Bu ilim talebe ile hoca, hoca ile talebe arasındaki edebleri bildirir. Bu ilmin faydası, gayeleri ve maksadı gayet zahirdir. Bu kitabın asıl müellifi olan merhum babam buyurdular ki: Biz bu risalenin mukaddimesinde bu ilimle ilgili mesele-i şerife ve faydalarını anlattık. O bilgilerden faydalananlar gayelerine vasıl olur. Bu konuda "Ta'limu'l Müteallim" adındaki kitap tam olarak yeterli gelir.*"²² Burada da görüleceği üzere o konunun teorik boyutunu değil pratik boyutunu ortaya koymakla yetinir.

²⁰ Bu eser Osmanlıda kendisinden sonra gelen kimi alimleri de etkilemiştir. Örneğin Kâtip Çelebi "*Keşf el-zunûn an esâmi el-kutub ve el-funûn*" adlı önemli çalışmasında büyük oranda Taşköprülü-zâde'nin *Miftâh*'ından faydalanmıştır. Yine son yüzyılda Hindli âlim Hasan Kannûcî'nin de Taşköprülü-zade'nin bu eserinden yararlandığı görülür. Aynı şekilde 1741'de İstanbul'da Fransız Büyükelçiliğinin isteği üzerine kaleme alınan ve Osmanlı medreseleri müfredat programı ile okutulan eser ve yöntemlerden bahseden "*Kevâkib üs-Seba*", isimli eserin önemli bir kısmı Miftâh üs-saâde'nin ihtisârı (özeti) niteliğindedir. Bk. Nasuhi Ünal Karaaslan, *XVIII. Asrın Ortalarına Kadar Türkiye'de İlim ve İlimiye Dair Bir Eser Kevakib-i Seb'a Risalesi*, Türk Tarih Kurumu yay. Ankara, 2015. S. XVIII.

²¹ Bu eserler hakkında detaylı bilgi için bk. A. Rıza Karabulut, "Taşköprülü-zadenin Eserleri, *Taşköprülü-zade Ahmed Efendi Sempozyumu Sempozyumu*, s. 113-131., Y. Şevki, Yavuz, "Taşköprizâde Ahmed Efendi" *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c.40, s.152.

²² Taşköprülü-zâde, *Mevzuatu'l Ulum*. s. 331.

Taşköprülü-zade'nin ilim ve eğitim anlayışına ilişkin kimi ipuçlarını “Mevzuatü'l ulum” adlı kitabının giriş bölümünde; “ilmin önemi, öğretmenin ve öğrencinin vazifeleri” başlığı altında verdiği bilgilerde bulmak mümkündür.²³ Taşköprülü-zade, varlık anlayışı bakımından, klasik İslam ilim geleneğimizde olduğu gibi, insanı yeryüzünün halifesi olarak görür. O'na göre, insanın halifelîği ilimle anlam bulur. Zira insanı insan yapan temel özelliklerden birisi ilimdir. İnsan ilimle Rabbini tanıyabilir ve O'nun rızasını kazanıp, “sa'âdet-i ebediyye”ye nâil olabilir. Başka bir deyişle, bilgi/ilim, insanı beşer olmaktan insan olmaya taşıyan, onu insan kılan en önemli özelliktir. Ona göre ilim, saadetlerin başı ve âli makamların zirvesidir. İlimden başka hiçbir şey insana izzet, vakar, nüfuz-ı kelâm, ta'zim ve itibar kazandırmaz. İnsanların, üstünlüğü de ilim ve takva ile olur. Dünyada pek çok sayıda ve çeşitte hayvan olmasına rağmen, bunlar insanın hizmetine verilmiş veya onun hakimiyeti altındadır. Bunun sebebi, sayı bakımından çoklukta, güç ve kuvvet sahibi olmakta değildir. Asıl sebep insanın nutk, akıl ve ilim sahibi olmasıdır.²⁴ Burada onun varlıklar içinde insanın özel konumuna dikkat çekmesi, bu konumun ancak nutk, akıl ve ilimle elde edilebileceğine vurgu yapması önemlidir.

Taşköprülü-zade bilgi anlayışı bakımından, beşeri insan kılan, onu marifetullahı ulaştıran ilmin ne olduğuna ilişkin de açıklamalarda bulunur. Buna göre, mutlak alim Allah'tır. İlimleri Allah peygamberlerine öğretmiş, ayrıca O, insana nutk ve akıl nimetlerini vermiştir. Taşköprü-zade'ye göre, ilimler ve fenler çoktur. Bunların hepsi “eşrefi” ve “müdde'âsı” olan “ma'rifetullah”a vesiledir. “Ma'rifetullah”tan murad ise, “sa'âdet-i ebediyyeye nâ'il” olmaktır.²⁵ Buradan da anlaşılacağı üzere, burada asıl maksat ilmin kendisi değil, marifetullahtır. Genelde İslam ilim geleneğinin özeldir ise Taşköprülü-zade'nin seküler bilim felsefelerinden farklılaştığı en önemli noktalardan birisi burasıdır. Zira genelde seküler, pozitivist felsefelerde bilginin konusu nesnedir ve ilim bizzat bu nesneyi/varlığı tanıyarak, ona hakim olmak için yapılan bir faaliyettir. Oysa İslam ilim geleneğinde nihai kerte ilim, gerçek varlığı ve hakikati tanımak, ona ulaşmak için yapılır. O da Allah'tır. Bu anlamda alim varlıkları, eşyayı Allah'ın bir ayeti ve sanat eseri olarak görür. Dolayısıyla burada eşya/varlıklar insanın hizmeti için yaratılan bir emanet ve onu Mutlak varlığa ulaştıran bir vasıta konumundadır. İnsana gönderilen tenzili ayetler ile çevresini kuşatan tekvini ayetler aynı hakikate çağırır. İnsan bu ayetlere bakarak Rabbinin isim ve sıfatlarını daha yakından tanımaya çalışır. Buradan da anlaşılacağı üzere, bu felsefede alim eşyaya hakim olmak veya

²³ Bu konuda yazılmış detaylı bir makale için bk. F. Unan, Taşköprülü-Zâde'nin Kaleminden XVI. Yüzyılın “İlim” Ve “Âlim” Anlayışı, http://yunus.hacettepe.edu.tr/~unan/akademik13.html#_ftn52 (10.06.2016)

²⁴ Taşköprülü-zade, *Mevzuatü'l Ulum*, s. 26-27.

²⁵ Taşköprülü-zade, *Mevzuatü'l Ulum*, s.23-24.

salt bir entelektüel çaba vb. için ilimle uğraşmaz, eşyanın hakikatini tanıyarak, Marifetullah'a ermek için ilimle uğraşır.²⁶

Yukarıdaki görüşlerin içinde geçtiği üzere, Taşköprülü-zade değer anlayışı bakımından da, ilimi, mahza değerli bir şey olarak görür. O'na göre kişi ilimle kemale erer, izzet ve şeref bulur. O'na göre ilim mala benzer, ilim önce kazanılır, sonra biriktirilir, böylece sahibi istemekten, dilenmekten kurtulur. Sonra bundan hem kendisi istifade eder, hem de başkalarına verir. Bununla insan kamil olur, cömertliğe erişir, bu hal hallerin en şerefliisidir. Ona göre eğer ilim itikatla ilgili ise tefekkürü, amelle ilgili ise amel etmeyi icab ettirir. Bundan sonra bu ilmi başkalarına öğretmek gerekir ki, bu da değerli bir haldir. Bu durumda ilim, sahibine ve başkalarına ışık veren bir güneşe benzer, onları aydınlatır. Yine ilim misk kokusuyla sahibine ve başkalarına güzel koku yayar, dokunduğu kişi ve çevreler misk gibi kokar. İlimle meşgul olduğu halde, ilminden başkaları fayda sağlayan ama kendisi bu ilimden istifade etmeyen kimse ise hesap, kitap defteri gibidir, başkası bunlardan yararlanır, kendine bir faydası olmaz. Yine böyle biri bileği taşı gibidir ki, bıçak bundan etkilendiği halde kendisi bundan etkilenmez. Diğer taraftan Allah'u tealanın bir kimsenin eliyle bir başkasına hidayet vermesi o kimse için hayırdır, iyiliktir. Allah'a asi olan, hata ve günahlara bulaşan, çeşitli ceza ve azaba müstahak olan bir kulun Allah'a ibadet ve taat eder hale gelmesine, farzları ve sünnetleri yaşar hale gelmesine yardımcı olmak Allah katında ibadetlerin en büyüğüdür.²⁷ Buradan da anlaşılacağı üzere, ona göre ilim hem sahibine hem de diğer insanlara faydası dokunan değerli bir hazinedir. İlimle uğraşan kişi ilmiyle amel olmak ve bunu çevresine yaymak durumundadır. Eğer bu ilimden kimse faydalanmıyorsa, bu ilimle kimse irşad ve ıslah olmuyorsa, bunun sahibine de bir faydası dokunmaz.

İlmin sahibine ve başkalarına faydalı olabilmesi ve zeval bulmaması için mutlaka amele dönüştürülmesi gerekir. Bazı kimseler (zahirde) alim göründükleri halde, davranışta kötü ahlaklı oluyorlar bu nasıl olabilir? diye sorulursa bilinmelidir ki, bunlar sözde/dilde alimdir. Kalben ve ruhen alim olmamışlardır. Zira bir kişinin kalbinde ilmin nuru parlarsa ondan güzel huylar ve ahlak zahir olur. Gerçekte alim bu kişiye denir. Gerçek alimler için söylenen şu söz çok manidardır. *“Kaçan bir âlim fevt olsa anunçün mâhî deryâda ve mürg hevâda girye ider. Ve âlimün kendüsi mefkûd olsa dahi zikri mensî olmaz, ke'ennehû mevcûddur.*²⁸ Bir âlim ölse, denizde balıklar, havada kuşlar onun için ağlaşır. Alim ölse, kaybolsa bile onun ilmi unutulmaz, sanki o gerçekte yaşıyormuş gibidir. Zira onun sözleri, adı

²⁶ Nuri Çevikel, Taşköprizâde (İsâmeddîn) Ahmed Bin Mustafa'nın Mevzû'âtü'l-'Ulûm'unda İlim Kavramı, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/gav/article/view/5000142018/5000129825> (13.06.2016)

²⁷ Taşköprülü-zâde, *Mevzuatu'l Ulum*. s. 67.

ve ilmi yaşar. Buradan da anlaşılacağı üzere, alim o kadar değerli bir kişidir ki, onun ilmi ve ismi asla unutulmaz. Toplumda sanki her daim yaşıyormuş gibi muamele görür. Burada “Alimin ölümü alemin ölümü gibidir” şeklinde de yorumlanan, “*Alimin ölümü İslam’da açılmış bir gediktir. Gece ve gündüz birbiri ardınca geldiği sürece onu hiçbir şey kapatamaz*”²⁹ hadisi hatırlayabiliriz.

Buraya kadar anlatılanlardan da anlaşılacağı üzere, Taşköprülü-zadeye göre, ilim öğrenmekten maksat Rabbin rızasına ermek, dünya ve ahiret saadetini kazanmaktır. Bu ise gerçekten ilmi bu düşünce ile talep etmekle, bu ilimle amel edip güzel ahlak sahibi olmakla, bu ilmi başkalarıyla paylaşmakla, onların da aynı saadete ermesi için çaba sarf etmekle mümkün olabilir.

4. Taşköprülü-zade’ye Göre Öğretmenlik ve Öğrencilik Ahlakı

Taşköprü-zade eserinde doğrudan “öğretmen ve öğrenci ilişkileri ve öğretmenlik-öğrencilik ahlakı” gibi başlıklar kullanmamaktadır. Bununla birlikte o, bu hususları işleyen konuları eserinde öğretmenin ve öğrencinin vazifelerini onar maddede ayrı ayrı sıralamaktadır. Bu çerçevede burada O’nun öğretmen ve öğrencinin vazifeleri başlığı altında ortaya koyduğu görüşleri, birebir onun sıralamasına göre değil, bu görüşlerin içeriğinde yer alan ve öğretmen ve öğrenci ilişkilerinin ahlaki boyutuyla ilişkili olabilecek olan hususlar şeklinde, tarafımızdan yeniden başlıklandırılarak, maddeleştirilmeye ve açıklanmaya çalışılmıştır.

4.1. Öğretmenlik Ahlakı

İslam eğitim tarihinde öğretmenlik peygamberlik mesleği olarak görülmüş, ona yüklenen vazifeler ve ondan beklenen nitelikler de bir şekilde bu algıyla ilişkili olmuştur. Bu gelenekte öğretmenler, her yerde ve devirde sabit olmamakla birlikte, görev yaptıkları kurumlara göre çeşitli isimlerle anılmışlardır. Örneğin mekteplerde görev yapan öğretmenlere “muallim”, sarayın çocuklarına öğretmenlik yapana “müeddib”, medreselerde görev yapanlara “müderis” gibi isimler verilmiştir. Yine üstad, âlim, molla, şeyh, hoca gibi kavramlar da öğretmenlikle ilgili diğer isimlendirmelerdendir. Taşköprülü-zade eserinde buradaki kavramların içerisinde “muallim” kavramını tercih eder. Ancak şurası bir gerçektir ki, o muallimin görev ve niteliklerini açıklarken doğal olarak tüm öğretmenleri/eğitmcileri de kastetmektedir. Aşağıda onun eserinden hareketle oluşturduğumuz ve günümüz eğitim anlayışlarını sorgulamamıza ve öğretmenlerin vazife ve niteliklerini yeniden irdelememize katkı sunacak bazı başlıklar şu şekilde ortaya konabilir.

²⁹ Darimi, Mukaddime, 32; Heysemi, Mecmauz-Zevaid 1-201.

a) İlimde ulvi gayelere yönelmek

Taşköprülü-zade alimin/öğretmenin, her daim gözeteceği temel ilkenin ve ilk vazifenin, Allah'ın rızasını kazanmak, onun emir ve nehiyelerine uygun yaşamak, ilmi yaymak ve toplumu irşad etmek suretiyle, toplumdaki alimlerin artması, cahillerin, sefihlerin azalması için çaba sarf etmek olduğunu vurgular.³⁰ Öğretmen, insanlara Allâh'ın dinini, Rasülü'nün (sav) sünnetini insanlara açıklamalı, onlara doğru yolu, haramı, helâli göstermeli, onların kötü yollara düşmesine mani olmalıdır. Böylece İslamı ihya ve tahkim etmelidir. Allah'u tealanın bir kimsenin eliyle bir başkasına hidayet vermesi, o kimse için büyük bir hayırdır, iyiliktir. Allah'a asi olan, hata ve günahlara bulaşan, çeşitli ceza ve azaba müstahak olan bir kulun Allah'a ibadet ve taat eder hale gelmesine, farzları ve sünnetleri yaşar hale gelmesine vesile olmak Allah katında ibadetlerin en büyüğüdür.³¹ Bu görüşlerden de anlaşılacağı üzere, O, alim/öğretmenin temiz/saf bir niyetle ilimle eğitimle meşgul olması gerektiğini, ilimle maddi menfaatleri ya da şan, şöhret gibi toplumsal amaçları değil ideal/ulvi gayeleri öne çıkarmaktadır. İlimle meşgul olmanın gayesinin hem bu dünyaya hem öbür dünyaya yönelik boyutu söz konusudur. Buna göre, toplumdaki cahillerin azalması, alimlerin artması suretiyle hem toplum daha sahil ve huzurlu hale gelecek, hem de kişiler bilgilendikçe cenneti daha kolay kazanabileceklerdir. Bu da bir eğitimci için en büyük hayırdır.

Diğer taraftan o bazı alimlerin, *“Biz ilmi, Allahtan başkası için ta'lim ettik. İlim Allahtan başkası için olmaktan kaçındı ve yine Allah için oldu.”* Sözlerine atıf yaparak ilimde niyetin, gayenin halis olması, yani Allah'ın rızasını kazanmaya yönelik olması gerektiğini vurgular, ayrıca hocanın talebesini hak etmediği, layık olmadığı mevkilere göz dikmekten alıkoyması, ilim öğrenmekten maksadın dünyevi menfaatler ve makamlar olmadığını, bilakis, âhiret saadeti olduğunu ona öğretmesi gerektiğini belirtir.³²

b) İyi bir model olmak

O'na göre, hoca talebesine iyi bir model olmalı, üstadın sözü özüne, anlattıkları işine, yaşantısına muvafik olmalı, talebesinden yapmasını istediği şeyleri öncelikle kendisi yapmalıdır.³³ Taşköprülü-zadeye göre, ancak böyle olunca hocanın sözlerinin bir tesiri olur, aksi halde sözleri talebesine tesir etmez, etrafındakiler ondan uzaklaşırlar. İnsanların çoğu taklid ehli olduğundan söyleyenin sözüne ve yaşantısına bakarlar. Zira, toplumda “Söyleyene değil, söylenene bak!” sözünün anlamına vakıf olanlar çok az bulunur. Bir doktor kendisi de aynı hastalıktan muzdarip olduğu halde, başkasına ilaç önerir, kendisi bu ilaçlardan almazsa

³⁰ Taşköprülü-zâde, *Mevzuatu'l Ulum*, s.67-68.

³¹ Taşköprülü-zâde, *Mevzuatu'l Ulum*, s. 67.

³² Taşköprülü-zâde, *Mevzuatu'l Ulum*, s. 38,39.

³³ Taşköprülü-zâde, *Mevzuatu'l Ulum*, s. 82.

hastalıktan kurtulamaz. Böyle bir adamın sözü, akılsızlığına yorulur, alaya alınır ya da cahil biri olarak görüldüğünden sözleri ciddiye alınmaz. Dolayısıyla insanlar ilmiyle amel olmayan bir alim! görürlerse ona yalancı, riyacı, ya da hileci (belli ki, kendini kurtarmanın yollarını biliyor) diyerek onun hakkında su-i zanda bulunabilirler.³⁴

Taşköprülü-zade'ye göre, değnek eğri ise gölgesi doğru olmaz, tıpkı bunun gibi, alimin, öğretmenin amel defteri ibadetler ile nakş olmazsa, onun sözleri de toprak ve kül gibi değersiz olur. Alimin, öğretmenin bir konuda yaptığı bir günahın suç ve cezası, cahilin yaptığı günahından çok daha fazladır. Zira alim bir konuda günah işler ve bu bilinirse, cahiller de bu konuda ona uyarlar ve onların bu konuda işledikleri günahından alime de yazılır. Bu noktada, alimler bir takım hataları, kusurları, günahları olsa dahi bunları gizlemeleri gerekir. Yine de alime yakışan şey büyük, küçük demeden her türlü günahından kaçınmaktır. O uyarılarına şöyle devam eder: Bazı hocalar da vardır ki, farzları yerine getirdikleri halde sünnetlerde gevşeklik gösterirler, nafileleri terk ederler, hatta ilimle meşgul olmak nafilelerden üstündür deyip uzun uzun anlatırlar. Böyle bir anlayış kişiyi önce sünnetten, sonra farzlardan soğutur, kişinin kalbinde şüpheler doğurur ve sonu helak olur. Bunun için alime lazım olan verâdır. Verâ sahibi alimin çevresindekilere ilmi tesirli olur. Bütün bu uyarılar özellikle insanlara dini öğretenler için dikkat çekici hatırlatmalardır.

Burada da görüldüğü üzere, o günümüz eğitim anlayışlarında öğretmenlik mesleğinin en önemli ve temel bileşeni olarak tanımlanan ve maalesef azlığından şikayet edilen sağlam ve sahil bir "kişilik ve karaktere sahip olma" konusunu şiddetle vurgular. Zira kişilik zaafı olan bir eğitimcinin alan ve genel kültür bilgisi ne kadar olursa olsun, öğretmenlik mesleğine ilişkin teknik, materyal becerisi ne kadar yüksek olursa olsun, gerçek anlamda amaçlara ulaşamaz, nitelikli bir talebe yetiştiremez. Diğer taraftan yukarıdaki görüşler günümüzde eleştirilen kimi yanlış algılamaların Osmanlı ilim camiasında da yaşandığını ve dillendirildiğini göstermesi bakımından ilginçtir.

c) Talebesini kendi evladı gibi görmek

Taşköprü-zade, hocanın talebesinin kendi evladı gibi görmesini hatta evladından bile üstün tutması gerektiğini belirtir ve burada, Hz. Peygamber (sav)'in, "*Benim size olan merhamet ve şefkatim babanın evladına olan muhabbeti mertebesindedir*" sözünü naklederek, "*İlahi nazarda evlat (din ve Allah nezdinde evlatlık) kan ve soy evlatlığından daha evladır. Hatta imam Ussam bin Ebu Yusuf hakkında denilmiştir ki, onun talebelerine karşı merhamet ve şefkati o kadar yüksekti ki, faraza talebelerinden birine bir sinek konsa onun acısını o da*

³⁴ Taşköprülü-zâde, *Mevzuatu'l Ulum.*, 82

duyardı”. Şeklindeki görüşleri aktarır. Ayrıca o, burada konuya bir de talebe açısından bakar ve onların hocalarına nasıl davranacaklarına ilişkin şu hatırlatmaları yapar. Bütün din alimleri ve talebeleri Allah yolunun yolcularıdır. Bunların içinde alimler, mürşit ve rehber talebeler aynı yolda yoldaş ve karındaşırlar. Dolayısıyla talebe bilmeli ve inanmalıdır ki, hoca/üstat hakkı bütün haklardan hatta ana-baba haklarından bile daha üstün ve daha büyüktür. Zira üstat/hoca sonsuz olan hayatın, anne-baba fani hayatın sebebidir.³⁵ Öğretmen-öğrenci ilişkilerinin nota, puana bir takım belgelere indirgendiği, kişisel ve günübirlik kaygıların öne çıktığı günümüzde, yukarıdaki bakış açısı gerçekten oldukça dikkat çekicidir. Öğretmenin öğrencisini evladı, öğrencinin de hocasını babası gibi hatta, daha yakın biri olarak görmesi, bizlere İslam eğitim geleneğinde öğretmen-öğrenci ilişkisinin nasıl şekillendiğini göstermesi ve zamanımızdaki eğitim anlayışlarımızı sorgulamak bakımından önemlidir.

d) İşini karşılık beklemezsiniz yapmak

Taşköprülü-zade'ye göre, hocaya düşen bir diğer vazife ise, hocalığında “sâhib-i şerî’at” olan Hz. Peygambere uyararak öğrettiği ilim için karşılık istememektir.³⁶ O, burada, “*Buna karşı sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ecrimi verecek olan, ancak âlemlerin Rabbidir*” (26/Şuarâ-164), ayetini delil göstererek, üstadın, talebesinin malına, vereceği ücrete tamah etmemesini tavsiye eder. Hoca rıfk, hilm, tevazu ve muhabbet ile talebesine ilim öğretmeli, hatta fakir, kimsesiz, garip olan talebelerine her daim daha yakın olmalı, onları kendine daha yakın tutmalıdır. Nitekim Hz. Peygamber de fakirleri sever, miskinlerin meclisine oturmaktan hoşlanırdı. İlim ile mal, para, makam ve celal istemek, pabucunun altını, yüzü ve sakalı ile silmek gibidir. Hizmet eden ve hizmet edilen kendi konumunu iyi bilmeli, ona göre muamele görmelidir. Hoca, dünyalığa ve dünyayı talep edenlere meyletmemeli, makam ve mevkiye gönül vermemelidir. Bununla birlikte, Taşköprülü-zade burada ilimle makam ve mevki sahibi olmaya tamamen karşı çıkmaz ve eğer bir kimse, makam mevki sahibi olmayı, nefsinin kötü arzularına uymadan, emri bil maruf ve nehy-i an’ıl münker’i daha iyi yapabilmek, sözünü çevresindekilere daha iyi ulaştırabilmek, dini yüceltebilmek vb. gayesiyle, bu işlerin kifayet gerektirdiği miktarda, mal ve mevki sahibi olursa caizdir der. O’na göre burada asl olan iyi niyete, sağlam bir itikada ve tefekküre sahip olmaktır. Diğer türlü, onun temel felsefesinde ilmi alçak ve geçici dünya için araç olarak kullanmak asla doğru değildir.

³⁵ Taşköprülü-zâde, *Mevzuatu'l Ulum*, s. 67-68

³⁶ Taşköprülü-zâde, *Mevzuatu'l Ulum*, s.60

e) Ahlak eğitiminde kararlı ve ölçülü olmak

O'na göre, hoca, talebesinin kötü huylardan arınması için gevşek davranmamalı, her fırsatta onunun ahlaken gelişmesine yardımcı olmalı, bazen ta'riz, (kinayeli, dokundurarak) bazen tasrih (açıklayarak) bazen telmih (hatırlatarak), bazen işaret ve ima ile yetinmelidir.³⁷ Zira bunlar talebede daha tesirli olur. Hataları açık açık söylemek ve uzunca anlatmak ise, çirkin görülen işlerin ısrarla ve inatla yapılmasına sebep olabilir. Taşköprülü-zade burada, Hz. Peygamber döneminden ve Hz. Adem'den örnek vererek, yasaklamaların insanı olumlu neticeye götürmediğini, insanların yasak edilen şeyi yapma eğiliminde olduğunu, onun ifadesiyle, “*El insanü harisün ala, ma menea*” söyler. Burada da görüldüğü üzere, Taşköprülü-zade eğitim süreçlerinde uzun anlatımların, kuru açıklamaların, tenkit ve azarlamaların eğitimde pek işe yaramayacağını, bunu daha ince ve dolaylı yollarla yapmanın insan psikolojisinde daha etkili olabileceğini düşünmektedir. Bu yaklaşımın günümüz eğitim bilimlerinin verileriyle de örtüşen, dikkat çekici bir ayrıntı olduğu söylenebilir.

Yukarıda görüldüğü üzere, O, hocayı talebenin ahlaki gelişiminde rehber konumuna yerleştirmektedir. Ancak bu rehberlikte katılığa, etkisi olmayacak kuru tavsiyelere sıcak bakmamaktadır. Taşköprülü-zade bu eğitim yaklaşımını babasının kendisine öğrettiğini, onun babasının da kendilerine aynı usulle eğitim verdiğini söyler. Aynı şekilde hoca, her daim talebeleriyle meşgul olmalı, onları ilme teşvik etmeli, onlardan gelen istekleri incelemeli, onlara ihsan ile muamele etmeli, onlardan gelecek kusur ve kabahatlere tahammül göstermeli, dünya ve âhiret işlerini düşünüp, imkan ölçüsünde, onlara iyilik ve ihsanda bulunmalıdır. Burada da görüleceği üzere, o hocayı talebenin ilmi ve ahlaki gelişiminde bir mürşit konumuna yerleştirmekte, talebeyi yetiştirme sürecinde ondan gelebilecek olumsuz ve istenmedik davranışlar karşısında ihsanca bir yaklaşım sergilemesini tavsiye etmektedir.

f) Öfke ve taassuptan uzak durmak

Taşköprülü-zadeye göre, dersin adaplarından birisi de, eğitimde gazap anında öfkeyi yenmek, öğrenci azarlayıp ona kızmamaktır. Sürekli sorular sorarak, muteriz olan, hata ve yanlış araştıran kişilerin suallerine cevap vermemelidir. Öğretmen bilmediği meselelerde soru sorulduğunda “bilmiyorum” demelidir. Zira İmam Malik (ra) büyük bir müctehit olduğu halde, 40 mesele soruldu da, bunların 36'sına “bilmiyorum” cevabını vermiştir. Bu açıklamalar dikkat çekicidir. Zira, günümüzde kimi eğitimciler hiçbir şekilde hatayı, yanlış ya da eksikliği kendilerine yakıştıramamakta, ilimle/bilgiyle muhataplarının üzerinde otorite, baskı kurma eğilimi sergileyebilmektedirler.

³⁷ Taşköprülü-zâde, *Mevzuatu'l Ulum*, s. 71

Yine ona göre, hoca derslerinde, hilm, sabır, vakar rıfk ile muameleyi şiar edinmelidir. Bazı durumlarda sözü makbul görülmezse, bunu büyütmeyip, “*Benim görevim tebliğ ve irşattır. Hidayet ve Teyfik Allaktan’dır*” demelidir. O’na göre hoca taassuptan uzak olmalıdır. Zira bazı kimseler farklı mezhep imamlarını tenkit etmekte, hatta tekfir etmektedirler. Oysa ehl-i kiblede birisine küfrü sabit olmadıkça kafir denemez. Biz kişinin hangi halde ruhunu teslim ettiğini bilmediğimizden onlar hakkında sukut etmemiz en doğrusu olur.³⁸ Bu ifadeler ilim yolcuları olan hoca ve talebelere çok önemli bir noktayı hatırlatmakta, günümüzde de dini alanda kendini ve yorumunu yegane otorite görüp, başkalarının görüşlerini olumsuz bir şekilde etiketleyerek onları yok sayanlara dikkat çekici hatırlatmalar sunmaktadır.

g) Bireysel özellikleri dikkate almak

Taşköprülü-zade öğretmenin eğitimde izleyeceği kimi teknik hususlara dair de açıklamalar yapar. Bunlardan birisi eğitimde her daim bireyin yani talebenin özelliklerinin dikkate alınacağı ilkesidir. Buna göre, eğitimde tedaris, talim edilecek ilim belirlenirken, talebenin tabiatına, anlayışına, uygun olan seçilmeli, bu ilimlerin öğretiliş sırası çok dikkatli bir şekilde belirlenmeli, bir kere belirlenip sıraya konduktan sonra da bu sıraya uygun hareket edilmelidir. Öğrenciyi bir çırpıda açık ilimden, en ince, gizli ilme, veya en gizli, zor, karmaşık ilimden en açık ilme geçirmek doğru değildir. Burada doğru olan yol, bu ilimlerin tedaricen ve talebenin istidadına uygun şekilde işlenmesidir. Ayrıca hoca talebesinin istidadını çok iyi bilmeli, onun anlamayacağı, taşıyamayacağı bir ilmi ona öğretmemelidir. İlmi ehline öğretmelidir. Yukarıdaki ifadelerde görüldüğü üzere, ayrıca o, eğitimde içerik belirleme konusunda hocaya yetki vermekte, yalnız bu konuda, öğrenci özelliklerine uygunluk, önemlilik, aşamalılık, gibi eğitim ilkelere uygun davranılmasını önermektedir. Burada dile getirilen hususlar modern eğitim bilimlerinin yakın zamanda sistemleştirdiği konulardır. Dolayısıyla Taşköprülü-zade bundan beş asır önce bu hususta dikkat çekici ve önemli bilgiler ortaya koymuştur.

h) Derse hazırlıklı gelmek

Taşköprülü-zade'ye göre, hocanın, ders vereceği konuya dersten önce, şöyle bir göz atıp, ezberler gibi yapıp, sonraki konular hakkında bilgi sahibi olmaksızın, derse gelip anlatması, diğer konularla ilişki kurmaması, çok kötü bir iştir. Bu uygulama halkta çocuğunu müderris yapıp, kürsüye geçirip ders verdirme arzusu doğurur. Dolayısıyla avamın da “bunu bizim çocuğumuz da yapabilir” diye düşünmesine yol açabilir. Taşköprülü-zade “büyük bela” dediği bu anlayışın kendi zamanında da yaygın olduğundan şikâyet eder. Nice cahillerin talebe ve hoca kılığında ilim yuvalarını ve ilmi harap ettiklerinden yakınır. Bu kimseler ilmin

³⁸ Taşköprülü-zâde, *Mevzuatu'l Ulum*, 89.

zayi olmasına sebep oldukları halde, çevrelerindeki azarlamakta, insanlardan şikayet etmektedirler.³⁹ Diğer taraftan O, hocanın dersten önce bilgilerini iyice bir gözden geçirmesini, basit-karmaşık, gizli-açık vb. olan hususları dikkatli bir şekilde belirlemesinin doğru olacağını söyler. O'na göre, hoca dersini bu zihinsel hazırlığa göre işlemeli, ihtiyacı olana gerekli açıklamaları yapmalı, eğer öğrenciler yeni başlıyorsa, çok konu işleyerek dersi zorlaştırmamalıdır. Ayrıca, talebeye başlangıçta fazlaca bilgi vermemelidir ki, bunalmasın, şüpheye düşmesin, yavaş yavaş ilerlesin. Buradan onun günümüz eğitim kaynaklarında geçen “basitten karmaşığa, kolaydan zora, bilinenden bilinmeye, hayatilik, ihtiyaca dönüklük vb. gibi ilkeleri öne çıkardığını söyleyebiliriz.

4.2. Öğrencilik Ahlakı

İslam eğitim geleneğinde öğrencilik her zaman önemsenen bir konudur. Gerek Kur'an-ı Kerim'de ilmi ve ilim öğrenmeyi teşvik eden ayetler gerekse Hz. Peygamber'in söz ve uygulamaları Müslüman toplumların bu konudaki anlayış ve uygulamalarında yol gösterici olmuştur. Taşköprülü-zade de bu geleneğin önemli bir temsilcisi olarak, eserinde öğrencilerin vazifelerine ayrı bir başlık açmış, buna ilişkin görüşlerini on maddede açıklamıştır. Burada bu görüşler onun belirlediği başlıklardan bağımsız olarak ana hatlarıyla ortaya konmaya çalışılmıştır.

a) Halis niyetli olmak ve ulvi amaçlara yönelmek

Taşköprülü-zadeye göre, talebe herhangi birisi değildir. İlim talebesi, ilim öğrenmek için bir takım vasıflara sahip olmalıdır. En başta, ilme niyet eden kişi sahih mizaçlı ve sözüne sadık olmalı, dünya lezzetlerine iltifat etmemelidir. Aynı zamanda bu kişi insafı, adil, mütedeyyin, emin, vacibat-ı şer'iyeyi (dini vazifeleri) ihmal etmeyen, zamanındaki meşru geleneklere uygun davranan, merhametli biri olmalıdır. Yine bu kişi, gayr-i ahlaki davranışlardan uzak durmalı, ahlak'ı hamide (övülmüş güzel ahlak) ile muttasıf olmalı, yemek düşkünü olmamalı, ihtiyacından fazla şey biriktirme sevdasında olmamalıdır ki bu, tefekkür ve ilim tahsilinden insanı alıkoyar.⁴⁰ Burada sözü edilen hususlara bakıldığında, Taşköprülü-zade'nin ilim yoluna giren talebenin daha işin başında, sahih niyet, doğru söz, adalet, azla yetinme gibi bir takım temel ahlaki değerlere sahip olması gerektiğini vurguladığı görülmektedir. Burada fazla yemek ve ihtiyacından fazlasını istemek ile tefekkür ve ilim arasında negatif bir ilişki olduğuna dikkat çekmesi de önemlidir.

³⁹ Taşköprülü-zâde, *Mevzuatu'l Ulum*, s. 88.

⁴⁰ Taşköprülü-zâde, *Mevzuatu'l Ulum*, s. 36-37.

b) Yaşamak ve yaşatmak için ilimle meşgul olmak.

Taşköpülü-zadeye göre, talebe her daim takva ve vera sahibi olmalıdır. Zira ilmin asıl faydası, ibadet ve güzel ameldir. Kendisi yaşamadığı halde, ilmi Allah'tan başkası için öğrenmek batıl, boş, faydasız bir uğraştır. İلمي olup ta vera ve takvası olmayan kişinin ilmi onu ancak Allah'tan uzaklaştırır.⁴¹ Bu konuda o şöyle bir nakil yapar: *“Biri kalpte olan ilimdir ki bu faydalıdır. Diğeri dilde/sözde olandır ki, faydasızdır. Böyle ilim insanoğlunun hüccetidir. Yani bu ilim kıyamet günü sahibi hakkında şahitlik edecek, Ben size ilim verdim, hakikati gösterdim, siz niye hak yoluna gitmediniz? Nefs ve şeytana uydunuz? denildiğinde onun aleyhine şahitlik yapacaktır.”* İnsanlardan azabı en şiddetli olanı, ilmiyle amel etmeyen kimsedir. Onun ilmi yağmurun mermer üzerinde kayıp gitmesi gibi, insanlara etki etmez, onların kalbine inmez. Taşköprülü-zade burada kendi hayat hikayesinden de örnek verir ve şöyle der: *“Ben babamdan işittim o bu durumun böyle olduğunu tecrübe ettiğini söyledi”*. O, burada bir de şu hususa dikkat çeker: Şeytanın hilelerinden ve nefsin aldatmalarından birisi de, ilim talebesine, ilim öğrenince, ameli az yaptırmak veya ihmal ettirmektir. Talebe böyle vesveselerle, amelleri ihmal eder, geciktirir. Oysa ölüm her an gelebilir.

Talebe, ilim yolculuğunun uzun, korkulu, zorluklarla dolu olduğunu bilip, başarıya ulaşmak için her daim ihlaslı ve iyi niyetli olmalıdır.⁴² *“Herkesin eline geçen niyetince”* fehvasınca, talebeye yakışan da Allah rızası için ilim tahsil etmektir. Talebe, cahillere öğrendiklerinden öğretmeli, gafilleri uyandırmalı, zayıf inançlı, ibadetli olanları kuvvetlendirmeli, dalalette olanları irşad etmeli, onların hidayete ermeleri için gayret etmelidir. Görüldüğü üzere, Taşköprülü-zade ilmin önce sahibine yani öğrenen kişiye faydasının dokunması, onun kişiliğini geliştirmesi gerektiğini vurgular ancak bununla yetinmez buna muhtaç olanların irşad ve ihyası için de öğrenilmesi, her daim bunun için çalışılması gerektiğini belirtmektedir. Eğitimin kimilerince maddi kaygılarla talep edildiği, *“bana zararı dokunmasın da kim ne yaparsa yapsın”* gibi anlayışların yaygın olduğu günümüzde, tebliğ ve irşad gibi ilkeleri bizlere hatırlatmaktadır.

c) Kalbi/zihni temiz tutmaya özen göstermek

Taşköpülü-zadeye göre talebe, nefs hanesini rezil ahlaktan arındırıp, güzel ahlak ve iyi huylar ile tezyin etmelidir.⁴³ Bu vazife çok önemlidir ve diğerleri bundan sonra gelir. O'na göre nasıl ki beden temizliği namaz için ön şartsa, kalbi kötü huylardan arındırıp güzel ahlakla süslemek de ilmin ön şartıdır. Zira Kalbin ibadeti ilimdir. Nasıl ki, Hz. Peygamber

⁴¹ Taşköprülü-zâde, *Mevzuatu'l Ulum*, s. 39.

⁴² Taşköprülü-zâde, *Mevzuatu'l Ulum*, s. 39.

⁴³ Taşköprülü-zâde, *Mevzuatu'l Ulum*, s. 37.

(sav) “içinde köpek bulunan eve melek giremez buyurmuşsa”, Nazargah-ı ilahi olan kalpte, kötü ahlakın pislikleri, kötü huylar (manevi köpekler) bulunduğu müddetçe, böyle bir kalbe de melekler girmez, böyle bir kişi ilimdeki maksada ulaşamaz.

Talebeye düşen görevlerden birisi de, nefsi aşağılamak ve dünyaya olan muhabbetini, alakalarını azaltmaktır. Hatta talebenin memleketine, ailesine, çoluk çocuğuna da meyli az olmalıdır. Bu tür bağların, yakınlıkların çokluğu zihni, kalbi sürekli meşgul edeceğinden asıl maksada ulaşmaktan öğrenciyi alıkoyar. Ahzab suresinde “Allah bir insanın içinde iki kalp koymamıştır” (Ahzab/4) buyrulmuştur. Dolayısıyla kalp sadece bir şeyle meşgul olmalıdır. “İnsan kendini (zihnini, zamanını, meşguliyetini) tamamen ilme vermedikçe, ilim ona bir cüz’ünü (kısmını) vermez”. demişlerdir. Dağınık fikirler bir küçük bir ırmak gibidir. Bu ırmaktaki su bazen toprağa karışır, bazen buharlaşır, asıl maksat olan tarım arazisini sulamadan biter gider. Dolayısıyla ilim yolunda zihni meşgul eden farklı şeylerle uğraşmak, dağınık fikirli olmak, ilimde derinliğe ve bütüncül bir kavrayışa, birikime mani olur.

d) İlme derin bir iştiaak duymak

Hz. Peygamber (sav) “Beşikten mezara kadar ilim öğreniniz” buyurmuştur. Yine, “Sahib-i kesel, cem’i asel idemez” yani, “Tembel olan bal toplayamaz”. demişlerdir. Bunun için, İlim yolunda yücelmek, yüksek fikirlere ulaşmak isteyen kişi geceleri ihya etmeli, taat ve ibadet etmelidir. İlim yolcusu bilmelidir ki fırsatları kaçırmak üzüntü ve elem getirir.⁴⁴ Hatta talebe bir saat bile bu yoldan ayrılmamalıdır. Zira kölenin her daim efendisine hizmetten başka bir meşguliyeti olmadığı gibi, talebenin de bir saat bile olsa bu vazifeden ayrılmaması gerekir. Çünkü ilimsiz geçen bu bir saat büyük bir zayıftır. Kur’an da “Rabbim ilmimi artır” (Taha/114) ve “Her ilim sahibinin üstünde bir bilen vardır” (Yusuf/76) denilmesi, ilimde gayretin bir sınırının olmadığını göstermektedir.

e) Zamanı etkili kullanmak

Talebe bu günün işini diğer güne bırakmamalı, vazife ve sorumluluklarında ihtimam göstermelidir. Her yeni gün yeni meşguliyetler getirir. Bunun için “işleri beceremeyen ve kusurlu olanların günü yarınki gündür” demişlerdir. Ve yine gayret ve himmet, talebeyi olgunluğa götüren iki kanat gibidir. Ebu Hanife’nin, imam Ebu Yusuf’a “Sen pek zeki değildin, dersimize devamın ve vazifelere olan gayretin seni bu tehlikeden kurtardı.” dediği rivayet edilmiştir. Gevşeklik ve tembellik kötü bir vasıftır.⁴⁵ Burada Taşköprülü-zâde’nin talebeye önerdiği metod şudur: Talebe bir ilimle meşgul iken yorulursa, boşluk bırakmamalı, diğer bir ilimle meşgul

⁴⁴ Taşköprülü-zâde, *Mevzuatu’l Ulum*, s. 41.

⁴⁵ Taşköprülü-zâde, *Mevzuatu’l Ulum*, s. 64.

olmalıdır. Ömrünün bir daha ele geçmez olan bu genç ve dinç zamanları boşa geçirilmemeli, akşamla yatsı arasını, sabahın erken saatlerini iyi değerlendirmelidir.⁴⁶

f) Hocayı doğru seçmek

Talebeye düşen bir diğer vazife de hasebi, nesebi pak, takva ve vera sahibi olduğu aşikar, ilimden başka meşguliyetleri olmayan, hep güzel ve faydalı konuşan, insanlar arasında bütün bu özellikleriyle bilinen meşhur bir üstat (hoca) seçmektir.⁴⁷ Talebe, ilmiyle amel, herkesçe meşhur kabul edilen üstad bulduğunda, kendini onun yönlendirmesine bırakmalı, hastanın doktorunun tedavi usulüne riayet ettiği gibi, talebe de hocasının ilim öğretme usulüne karışmamalıdır. Talebe hocasının yanında toprak gibi olmalı, üzerine ne kadar yağmur yağarsa onu boşa götürmemeli, içine çekmelidir. Bu yolda hocasında hata, kusur aramamalıdır. Onun bir sözünü yanlış görse bile, bunu hayra yormalı, hocasının sözüne uymalı, yoluna devam etmelidir. Zira yolda yürüyen kimse kendisine yol gösteren kişinin hata ettiğini zannetse de gittiği yol doğru ve selamettedir. Hz. Musa da Hızır (as) yolculuğunda böyle sanmıştır. Talebe hocasının ilim meclisinde izin almadan konuşmamalı, izin aldığı da sözü uzatmamalı, görüşünde iddialı, ısrarcı, inatçı olmamalıdır.

Burada da görüldüğü üzere, Taşköprülü-zade, hoca seçiminde öğrencinin kilit rolünü vurgular Bununla birlikte eğitimde hocayı merkezi bir konuma oturtur. Eğitim sürecinde izlenmesi gereken yaklaşım ve yöntemleri, okutulacak kaynakları hocaya bırakır. Bu noktada talebeye düşen rol hocasının çizeceği rotaya uygun davranmak, onun rehberliğine güvenmektir. Yukarıda her ne kadar talebenin sorgusuz, sualsiz kesin bir teslimiyetle hocasına itaat etmesi gerektiği gibi bir anlayış öne çıkıyor gibi gözükse de bu fikir, tartışılabilir. Zira daha işin başında öğrenci sırada birini değil, herkesçe nitelikli olduğu meşhur bir hoca seçmektedir. Ayrıca, İslam ilim geleneğinde talebenin hocasından farklı düşünmesi saygısızlık olarak algılanmamış, hatta teşvik bile edilmiştir. Örneğin Hanefi mezhebinin meşhur fakihleri Ebu Yusuf ve İmam Muhammed (ra) hocalarından farklı görüşler öne sürebilmişlerdir. Burada kastedilen husus farklı düşünmekten ziyade bilgisizce, körü körüne eleştirmek veya fikir sahibi olmadan ilim sahibi olmaya kalkışmaktır. Zira ilmi konularda farklı düşünmek asla saygısızlık olarak algılanamaz.

⁴⁶ Taşköprülü-zâde, *Mevzuatu'l Ulum*, s. 46.

⁴⁷ Taşköprülü-zâde, *Mevzuatu'l Ulum*, s.48-54, İslam eğitim kaynaklarında hoca seçimi ısrarla vurgulanan konulardan birisidir. Bk. (Burhaneddin Ez-Zernuci, *Talim'ul Müteallim*, Çev. Y. Vehbi Yavuz, Feyiz yay. 2011, Bedrüddin İbn. Cema, *Tezkiret'üs sami ve Müteallim*,..., "İslami Gelenekte Eğitim Ahlakı" adıyla, Çev. M. Şevki Aydın, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2012., s. 149.

g) İlimi yazarak öğrenmek

Taşköprülü-zade, her ne kadar eğitim sürecinde talebenin hocasını saygıyla dinlemesi gerektiğini söylese de burada pasif oturmayı kastetmez. O'na göre, Talebe her bulduğu manayı, faydalı bilgiyi yazmalıdır. Zira ilim bir av olup onun tuzağı kayıt altına almak, yani yazmaktır. Bunun için talebe her zaman yazı malzemesini yanında taşımalıdır.⁴⁸ Fakat talebe bütün zamanını da hazine sandığı gibi yanında taşıdığı defterlere ilmi yazmakla geçirmemelidir. Zira gerçekte zihinde, kalpte yerleşmiş olanlara ilim denir, deftere yazılıp ta en küçük bir bahanele unutulup gidene ilim denmez. Bu anlamda ilmin deftere yazılmasına olan vurgu ile kastedilen şey, mahza yazmak değil, unutma olduğunda ona bakarak unutulana hatırlamak, eksiği tamamlamaktır, zayıfı ikmal etmektir.⁴⁹

h) Öğrenilen ilmi müzâkere, mübâhese ve münâzara etmek

Taşköprülü-zade öğrencinin öğrendiği ilmi ezberlemesini, kendine saklamasını asla tasvip etmez. Başkalarıyla paylaşmasını ve müzakere etmesini vurgular. O'na göre, münazara ve mübahase ilim fidanını besleyip büyüten, gelişmesine imkan sağlayan önemli yollardır. İnsaf ve doğruluk ile gerçekleştirilen münazara ve tartışma, kuru bir tekrar ve mütalaadan hayırlıdır. Hatta bir saat münazara, bireysel yapılan bir ay mütalaadan hayırlıdır. Ayrıca “Teemmül et ki, idrak edesin” denilmiştir. Yani talebe ilimde derin düşünmeye kendini alıştırmalıdır. Zira ilimdeki incelikler ancak derin düşünme ile sezilebilir. Buradan anlaşılacağı üzere, Taşköprülü-zade ilimde anlamlı öğrenmeye ve ilmi kendine mal etmeye son derece önem vermektedir. Zira aslında gerçek ilim de zaten budur. Onun bu hatırlatmaları son derece önemlidir. Zira günümüzde genellikle öğrenciler derste anlatılan veya kitapta yazılanları sorgusuz sualsiz ezberlemekte bir süre sonra da unutup gitmektedirler. Oysa bilgiler tartışılarak, sorgulanarak, üzerinde analizler yapılarak öğrenilse elbette daha kalıcı olacak ve sahibinin de amel etmesine yarayacaktır.

5. Sonuç

Büyük Osmanlı alimi Taşköprülü-zadenin ilim, alim ve talebe konusundaki görüşleri klasik eğitim anlayışlarımızı yansıtır. O'nun pek çok görüşü Gazali gibi alimlerin görüşlerinden büyük izler taşır. O'na göre, ilim kalbin ibadeti, insanı insan yapan gerçek haslettir. İlimsiz insan köksüz ağaca benzer. İnsan ancak ilimle gerçekten Rabbini tanıyabilir, insan-kamil olabilir. Bunun için ilim yoluna giren kişinin, ilim öğrenmekteki gayesi dünyalık menfaatler olmamalı,

⁴⁸ Bu tavsiye başka kaynaklarda da vurgulanır. Bk. Bk. Burhaneddin Ez-Zernuci, *Talimu'l Müteallim*, Çev. Y. Vehbi Yavuz, Feyiz yay. 2011, s. 161 vd.

⁴⁹ Taşköprülü-zâde , *Mevzuatu'l Ulum*. s. 65.

Allah'ın rızası olmalıdır. Ayrıca kişinin ilmiyle amel olması, bu ilmi başkalarına da öğretmesi gerekir. İlim, sahibine ve başkalarına ışık veren bir güneşe benzer, onları aydınlatır.

O'na göre hoca ve talebeye düşen çeşitli vazifeler vardır. Bunların başında güzel ahlaka, salim inanca, gayret ve samimiyete sahip olmak başta gelir. Hoca ve talebe Allahın rızasını gözetmeli ve saadeti dareyne ulaşmak için ilimle meşgul olmalıdırlar. Bu niyet olmazsa ilmin lezzeti alınmaz, bu ilmin kişiye bir hayrı dokunmaz, böyle kişiler sadece ahirette sorumlu durumuna düşerler.

O'na göre hoca talebesini evladı gibi, talebe de hocasını öz anne-babası gibi hatta onlardan daha yakın bilmeli, buna göre saygı ve hürmet göstermelidirler. Bu anlamda Taşköprülü-zade hoca-talebe ilişkisini, tasavvufta da yer alan bir tür mürid-mürşit ilişkisi gibi görmektedir. O'nun hoca seçimi konusunda talebeye tavsiyesi de önemlidir. Buna göre hoca dünyaya değer vermeyen, yöneticilerden uzak duran, ilmiyle amel, abid, alim vasıfları herkesçe bilinen bir kişidir.

O, peygamber varisi olan hocanın ahlakıyla, ibadetiyle, ilmi kişiliğiyle her daim öğrencisine iyi bir model olması gerektiğini, onun eğitiminde karalı ve dengeli bir yol tutması gerektiğini söyler. Ceza, azar, yasaklama, gereksiz nasihat, yanlışta inat ve kuru açıklamaların işe yaramayacağını, insanı etkileyebilecek dolaylı metotların daha etkili olduğunu ve olacağını savunur. O'na göre hoca eğitimin içeriğinde, hedeflerinde, yönteminde her daim öğrencilerin bireysel özellikleri dikkate almalı, derslerine gerçekten iyi bir hazırlıkla gelmeli, bugün öğretim ilkeleri diye bildiğimiz hususlara dikkat etmelidir.

Taşköprülü-zade öğrenciye düşen ve vazifeleri ortaya koyarken yine İslami bir bakış açısıyla konuyu temellendirir. O'na göre talebe ulvi gayelere yönelen, ilimle gelişen, ilimle meşguliyeti bir varoluş biçimi olarak gören bir kişidir. Talebe ömrünün sonuna kadar ilimle meşgul olmalı, ilmiyle amel olarak, başkalarının ıslahı için yaşamalıdır. Zira ne kendisine ne başkasına bir faydası dokunmayan kişinin ilimle meşguliyeti abestir. O pek çok malumatı ezberlese bile buna gerçek ilim denmez. Üstelik bunun büyük bir vebali ve ahrette sorumluluğu vardır.

Diğer taraftan O, talebenin ilmi yazarak ve arkadaşlarıyla müzakere ve mübahase ederek öğrenmesini tavsiye eder. Böylece ilmin daha bir sağlam, savunulabilir ve yaşanabilir bir ilim olacağını bize hatırlatır. Ayrıca, O, eğitimin içeriği konusunda talebeye, Kur'an ve Sünnet merkezli bir rota çizer, Allah'ı tanımaya, ahiret saadetine ulaştırmaya olan katkısı ve faydası nispetinde ilimleri öncelemesini tavsiye eder. Ancak ömrün kısalığına ve ilimlerin çeşitliliğine ve çokluğuna dikkat çekerek, talebenin bütün meşguliyetini sadece bir ilme vermesini uygun görmez. Aynı şekilde yolun başında tek bir ilimde derinleşmeyi doğru

bulmaz. Böyle bir yaklaşımın onun yarı yolda şaşırıp kalmasına, ilimden soğumasına yol açabileceğini, diğer ilimlerden faydalanmasını engelleyebileceğini söyler.

Özetle, büyük Osmanlı alimi Taşköprülü-zade'nin yukarıda geniş olarak verilen eğitim görüşleri günümüz eğitimcileri için hayati öneme sahip hatırlatmalar içermektedir. Onun söz konusu görüşleri günümüzde öğretmen ve öğrenci rolleri, ilişkileri konusunda yaşanan zihni karmaşanın aydınlığa kavuşturulmasında ve sorunların çözümünde katkı sunabilir.

Kaynaklar

- Aktepe, M. M. (1979). "Taşköprülü-zâde" (Ebu'l-Hayr İsameddin Ahmed Efendi), *İslam Ansiklopedisi*, C. 12/I, (ss. 42-44). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayını.
- Atay, H. (1983). *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Aydın, M. Ş. (1998). "Eğitim Tarihi Araştırmaları Üzerine Notlar", S.5, (ss.83-98). İstanbul. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*.
- Çelebi, A. (2013). *İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi*, Çev. Ali Yardım. İstanbul. Damla Yayınları.
- Çevikel, N. "Taşköprüzâde (İsameddin) Ahmed Bin Mustafa'nın Mevzû'âtü'l-'Ulûm'unda İlim Kavramı", <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/gav/article/view/5000142018/5000129825> (13.06.2016 tarihinde alındı.)
- Ecer, V. (1992). "Taşköprülüzâde Ahmed Üsameddin Efendi'nin Zamanı ve Hayatı", *Taşköprülü Zâde Ahmed Efendi (1495-1561) Sempozyumu* içinde, editör: Ahmet Hulûsi Köker. Kayseri. Erciyes Üniversitesi Gevher Nesine Tıp Tarihi Enstitüsü.
- İbn. Cema, B. (2012). *Tezkiretü's sami ve Müteallim, İslami Gelenekte Eğitim Ahlakı*, adıyla çeviren M. Şevki Aydın, Ankara. Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.
- Karaaslan, N. Ü. (2015). *XVIII. Asrın Ortalarına Kadar Türkiye'de İlim ve İlimiye Dair Bir Eser Kevakib-i Seb'a Risalesi*, Ankara. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karabulut, A. R. (1992). "Taşköprülü-zâdenin Eserleri", *Taşköprülü-zâde Ahmed Efendi Sempozyumu (1495-1561)* Ed. Ahmet Hulusi Köker, ss. 113-131. Kayseri. Erciyes Üniversitesi Gevher Nesine Tıp Tarihi Enstitüsü.
- Taşköprülü-Zâde, Ahmed Efendi (1966). *Mevzûâtü'l-'Ulûm*, Sadeleştiren: Mümin Çevik, İstanbul. Üçdal Neşriyat.
- Taşköprülü-Zâde, Ahmed Efendi, (1989). *Şakā'ıku'n-Nu'māniye ve Zeyilleri Hadaiku'ş-Şakā'ık* (Mecdî Mehmet Efendi trc.), Neşre hazırlayan: Abdükadir Özcan; Nev'î-zâde Atâyî, Hadâ'ıku'l-Hakā'ık fi Tekmileti'ş-Şakā'ık (Zeyl-i Şakā'ık; Şakā'ıku'n-Nu'māniye ve Zeyilleri 2; nşr. Abdükadir, Özcan), İstanbul. Çağrı Yayınları.
- Taşköprülü-Zâde, Ahmed Efendi. (1985). *Eş- Şakā'ıku'n-Nu'māniye Fi Ulema-i Devleti'i Osmaniye*, Neşre hazırlayan A. Subhi Furat, İstanbul. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Taşköprülü-Zâde, Ahmet Efendi (1313). *Mevzuat'ul Ulum, Miftâhu's-sa'âde ve misbâhu's-siyâde*, Mütercim: Kemaleddin Mehmed Efendi, Yayına hazırlayan, Ahmet Cevdet, Dersaadet. İkdâm Matbaası.
- Unan, F. (2003). "Osmanlı Medrese Uleması İlim Anlayışı ve İlmî Verim" c.5, ss.14-33. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi. Koomduk İlimder Jurnalı/Sosyal Bilimler Dergisi.
- Unan, F. "Taşköprülü-Zâde'nin Kaleminden XVI. Yüzyılın "İlim" Ve "Âlim" Anlayışı" , http://yunus.hacettepe.edu.tr/~unan/akademik13.html#_ftn52 (12.07.2016 tarihinde alındı.)
- Unan, F. "Taşköprülü-zâde ve Mevzû'âtü'l-'Ulûm'u", <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~unan/akademik35.html>, (12.07.2016 tarihinde alındı.)
- Uzunçarşılı, İ. H. (2014). Osmanlı İlimiye Teşkilatı. Ankara. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. (2011). "Taşköprüzâde Ahmed Efendi" , *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.40, (ss.151-152). İstanbul. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Zernuci, B. (2011). *Talim'ul Müteallim*, Çev. Y. Vehbi Yavuz. İstanbul. Feyiz Yay.